Õpetaja Annuk ja tema noored ühistegelased.

A. TAMMANN.

Õpetaja Annuk ja tema noored ühistegelased.

Üks huvitav jutustus noortele, vanadele ja kõigile, kes seda enne ei ole kuulnud.

EESTI ÜHISTEGELINE LIIT
Tallinn 1924

Eesti Ühistrükikoda 1924.

1.

Minu väikene Eedi, olles kümneaastane koolijüts, jutustas mulle juba läinud aastal säravsilmil uuest õpetajast Annukist, kes esimest aastat nende klassis eestikeele tundisi hakkas andma. Ta olevat koolis nii lõbus ja naljakas, et tund nagu lennates mööda läheb. Õpetavat nii hästi ja sõbralikult, et kõik ruttu ja hõlpsasti meelde jääb, ja igaüks tahtvat tema juures oma õpitükki hästi mõista. Märkasin seda ka oma Eedist: ta õppis küll kõik oma õpitükid korralikult, aga esimesena olid tal koolist tulles ikka eestikeele õperaamatud käes. Aga kuri olevat õpetaja Annuk ka, kui klassis mõni vallatu poiss juhtuvat olema, kes kuidagi sõna ei taha kuulda, midagi tähele ei pane, teisi seljatagant töngib ja igasuguseid koerustükka teeb. Mineval aastal saatnud kaks niisugust poissi koolist koguni minemagi.

Aga kõigest hoolimata: Eedi armastas õpetaja Annukit väga ja jutustas, et ka teised koolivennad teda väga armastavat.

Täna, uue kooliaasta esimesel päeval, oli Eedi nägu koolist koju lipates aga otse lõkendav.

— Noh, kuidas koolis läks, mu poiss? küsisin.

— Toredasti! — vastas ta vaimustatuna.

— Soo-oh! No kuidas siis?

— Tänane eestikeele tund oli puhas naljategemine.

— Või puhas naljategemine. Mis nalja seal siis tehti?

— Õpetaja Annuk ikka. Tead, isa...

— Ja-ah?

— Vaat mis ta tegi: tuleb klassi, käes raamatut ega mitte midagi, vaid ainult kimp valgeid narmaid, näe, nii pikad. — Eedi sirutas oma käekesed laiali, millest nägin, et narmaste pikkus võis olla umbes kolm jalga.

— Noh, ja mis ta siis tegi? küsisin uudishimuga.

— Tuleb klassi, teretab, poisid teretavad vastu, ja küsib narma kimpu näidates: „Kes teab ütelda, mis asi see on?“ — „Narmad!“ hüüab klass vastu. „Tõesti?!“ — vastab Annuk imestava näoga: „Mõtelge ikka järele!“ Poisid kõik korraga tõsiseks. Eks olnud imelik, isa?

— No jah, ja edasi?

— Annuk küsis siis Lauba Juku käest: „Ütle õige sina, mis asi see päris on!“ — Tema kogeles, kogeles, ja ütles viimaks: „ei tea!“ Küsis minu käest, mina ütlesin: „lõngad!“ Annuk naerma ja küsib kolmanda käest; see vastab uuesti: „narmad!“ Neljas ütles: „See on kete!“ mispeale Annuk jälle naerma pahvatas. Viimati ei teadnud enam keegi, mida vastata. Mõni kordas, mis teised juba ära öelnud, mõni ütles, et ei tea. Ja kui terve klass niiviisi läbi oli küsitud, seletas Annuk muigates:

„Noh, olgu kuidas on, tublid poisid olete mul kõik, mõned ainult natukene arad ja ei taha uskuda, mis oma silmadega näevad. Muidugi on nad „narmad,“ „lõngad,“ ehk „kete,“ isegi „niidid,“ kui öelda tahate, ükskõik kuidas. Mina aga annaksin talle veel ühe nime ja see on: „ühistegevus.“ Kes on teist seda sõna enne kuulnud?

— Tuli välja, et mitte keegi ei olnud kuulnud. Isa, miks *sina* mulle sellest sõnast midagi ei ole seletanud?

Mul oli natukene piinlik selle küsimuse pärast. Olin selle sõnaga ajalehtedes küll varemgi ühtepuhku kokku puutunud, teadsin umbes ka, mis ta tähendas, aga põhjalikumalt ei olnud ma ta tähendusega iialgi tegemist teinnd. Vastasin Eedile:

— See on ju suurte inimeste asi, egas sina sellest veel midagi aru saa.

— Ära peta! sähvas poiss kindlalt vastu.

— Tahad ma ütlen sulle?

— Noh?

— Ühistegevus on *jõud*, suur jõud!

— Tohoo? Ja kust sa seda siis nüüd nii kindlasti tead?

— Õpetaja Annuk seletas! Ja huvitav oli: Tõmbab kimbust ühe niidikese välja, riputab seda klassi ees ja küsib naeratades: „Mis te arvate, poisid, kas keegi teist jaksab selle katki kiskuda, kui ma teisest otsast kinni hoian?"

Poisid hakkasid naerma. Annuk seletama: „Ärge naerge ühtigi, võib olla et ei jõua?" Poisid kõik vastu: „Jõuame!" — „Teeme proovi!" ütleb Annuk. Lauba Juku proovis esimesena. Ei saanud veel hakatagi, juba oli lõng rapsti katki. „Tugev!" naeris Annuk. Mõned teised proovisid veel, ikka muudkui „rapsti" ja „rapsti." Naeru oli klassis laialt. Ja kudas sa siis ka ei naera, kui Annuk ennast veel rumalamaks teeb ja ütleb: „Mina küll poleks uskunud, et te nii tugevad olete!" — Seejuures ise käsa lootusetult langeda lastes. Mõni silmapilk läks mööda ja Annuk muutus uuesti tõsisemaks. „Kas te siis ikka tõesti *kõik* narmad niiviisi katki kisuksite?" — „Kisume!" Hüüdsid poisid vastu. „No *seda* ma küll ei usu!" kinnitas Annuk jälle naljakalt ning kutsus minu oma juure: „Proovi korraks sina, Eedi!" ja sirutab mulle terve kimbu

otsa kätte. Teised kõik naerma. Mina nõndasamuti. Nägin kohe, et õpetaja mind tüssata tahab, ja ütlesin: „Niipalju ma korraga küll ei jõua!“ „Tohho? No katsu ometi!“ Mina siis ka katsusin, aga võta näpust: narmakimp mitte ei kõssanudki! Teised veel enam naerma. Annuk nõndasamuti. Ütleb siis teistele: „Kas ehk mõni teine on tugevam?“ Keegi ei julgenud minna. „Kudas te siis *nüüd* nõnda arad oletete, narmad on ju needsamad?“ „Aga neid on palju üheskoos“ — vastasid poisid: „Ükshaaval küll, aga korraga mitte!“ Õpetaja naeratas, muutus siis viimaks tõsisemaks ja hakkas seletama:

— Õigus, seda ma teile näidata tahtsingi. Kas võiksite mulle veel mõnda näitust tuua, mis selle narmalooga sarnased?

Poistele ei tulnud äkitselt kellelegi midagi meelde. Õpetaja aitas:

— Kas te talvel sula lumega palli olete veeretanud?

Mina mõistsin kohe, kuhu poole õpetaja tüürib, ajasin käe püsti ja vastasin: „Mina olen. Esialgu ajan üksinda, viimaks ei jõua, siis võtan teise abiks ja kui ka kahekesi enam ei jõua, siis kolmanda ja nii ikka edasi...

— Ja siis jõuate küll?

— Üheskoos jõuame.

— Õige! Kes toob veel mõne näituse? Ajaloost näiteks...

Üks poiss seletas midagi metsinimestest, kes hulgaviisi metsloomade vastu võitlesid ja nende peale jahti pidasid, teine millegist muust ja nii edasi. Õpetaja küsis näiteid igapäevasest elust, mille peale poisid kivide ja kändude kaalumisest ja kandmisest, majade ehitamisest ja paljust muust jutustasid. Viimaks küsis Annuk veel Lauba Jukult:

— Aga mis arvad, kas sa venelastega sõdida oleks jaksanud?

— Ei.

— Aga kuidas Eesti vabariik jaksas?

— Seal sõdisid sadatuhat eestlast *üheskoos.*

— Õige. Tähendab — igalpool samasugune lugu kui selle narmakimbukesega. Iga üksik narmas on nii nõrk ja pude, et teda iga teiesugunegi põngerjas katki võib rapsida, aga tervele sellele kimbule pane kas või terve klass teid otsa, ei kõssagi, eks ole nii? Tähendab ühistegevuses on jõud ja see teeb tugevaks?

— Teeb.

— Ja teie tahaksite muidugi niisamuti tugevaks saada. Või ei taha?

— Tahame! oli klass ühest suust nõus.

— Tubli, ma tahaks selle kohta teile natukene nõu anda. Teie muidugi käite igapäev suurtest raamatukauplustest mööda ja peatate nii mõnigi kord nende aknate all, eks?

— Käime.

— Ja need on muidugi õige meeldivad

asutused teile, ostaksite sealt heameelega igapäev midagi?

— Ostaksime küll, aga ei ole niipalju raha; vastas üks.

— Ja raamatud on kallid, kaebas teine.

— Aga kuidas raamatukaupmeestel niipalju raamatuid võib olla, mis te arvate? — küsis Annuk edasi.

— Neil on palju raha, — arvas Lauba Juku.

— Ja nad on rikkad, — kinnitab Sandre Martin peale.

— Õigus, neil on palju raha ja nad on rikkad. Aga mis te arvate, kust nad selle raha ja rikkuse on saanud? — küsis õpetaja edasi, mille peale mina vastasin:

— Nad müüvad raamatud ja saavad selle pealt kasu.

— Aga kuidas nad seda kasu saavad?

— Nad ostavad ise odavamalt ja võtavad müües rohkem.

— Aga miks sina sealt ei osta, kust odavam saab?

Mina ei teadnud selle peale midagi vastata. Kuid õpetaja Annuk seletas ära, kuidas see sünnib: Need, kes raamatuid trükivad, müüvad raamatud kaupmeestele palju odavamini edasi kui pealtrükitud hind näitab. Nii saavad raamatukaupmehed raamatu, millel 100 marka hinnaks peale trükitud, 70 marga eest ja veel odavamgi kätte, õpilase käest aga võtavad ikka 100 marka ja saavad sellepärast

iga raamatu pealt 30 marka kasu. Paberi, tindi, kaustikute ja kõige muu kauba pealt nõndasamuti, ja hulga kauba pealt koguvad aasta jooksul niiviisi sajad tuhanded margad. Õpilane ei saa kunagi niisuguse odava hinna eest raamatut osta, sest et trükkijad raamatuid ükshaaval ei müü, vaid ainult hulgaviisi. Hulgaviisi osta jõuavad aga ainult kaupmehed. Paljud raamatukaupmehed trükivad ka ise mitmesuguseid raamatuid ja *võiks* neid ka ükshaaval odavama hinnaga müüa, kuid seda nad ei tee, vaid on omavahel niiviisi kokku leppinud, et ainult teistele kaupmeestele odavamalt annavad, õpilaste käest aga ikka niipalju võtavad kui peale on trükitud. Sest muidu ei annaks teised trükkijad ka oma raamatuid neile odavamalt.

— Mis sina arvad, isa? — küsis Eedi minult vahele: Kas see lugu tõesti on niiviisi?

— Eks ta on muidugi, kui õpetaja niiviisi seletab, — vastasin nõusolevalt, mispeale Eedi jätkas:

— Aga õpetaja Annuk seletas, et ka meie, esimese klassi poisid, kui me nelikümmed poissi kõik ühte nõusse heidame, nii tugevaks võime saada nagu kaupmehedki ja raamatuid samasuguse hinnaga osta nagu nemad!

— Soo-oh. Ja kuidas ta seda siis seletas?

— Vaat niiviisi: Meie, nelikümmend poissi, heidame kõik ühtekokku ja asutame tarvitajateühisuse. Sinna maksame igaüks nii-

palju raha sisse, kuipalju eest meil praegu sügisel tarvis on korraga raamatuid, vihkusi, kaustikuid ja muud kraami osta. Õpetaja Annuk oli välja rehkendanud, et selleks vaja läheb 800 marka. Õpetaja hakkab ise ühisuse esimeheks ja see ühisus on siis niisamasugune kui raamatukaupmees, kes raamatud trükkijate käest samasuguse odava hinnaga saab. Aga tema on palju parem kaupmees, sest tema ei võta 100 margalise raamatu pealt mitte 30 marka kasu, vaid palju vähem. Esialgu võtab ta raamatu eest küll nõndasama palju kui peale on trükitud, aga kasu jääb kõik ühisuse kassasse ja aasta lõpul rehkendatakse välja, kuipalju ühisusel kauplemisega kulu on olnud. Kulu arvatakse siis kasust maha ja mis üle jääb, on kõik meie eneste oma.

— Või nii! Hakkate siis korraga päris kaupmeheks.

— Hakkame! Eks ole tore?!

— Vaadake aga järele, et sisse ei kuku.

— Ei kuku. Õpetaja härra kinnitas, et ei kuku. Lubas ise ühisuse esimeheks hakata ja kas või omast taskust välja maksta, kui ühisus kahju saab.

— Soo-oh? Asi on ju siis päris kindel.

— Päris kindel. Ja täna kell 5 läheme kõik kooli kokku, kus ühisuse juhatuse ära valime ning igaüks 800 marka sisse mak-

same. Kes tahab, võib ka homme ja ülehomme maksta.

— Aga sina muidugi täna?...

— Maksaksin küll, kui isa annab...

— Eks ma siis muidugi anna. Mul ju ükskõik, kust oma raamatud saad, kas poest või „ühisusest."

— Ja tead: ka teistes klassides asutab õpetaja Annuk niisuguse ühisuse. Meie oma on esimene.

— Aga kuhu te oma kaupluse siis panete? Teil pole ju poeruumi?

— On. Direktor olla lubanud kohe terve toa anda. Kõik meie kooli 8 ühisust panevad oma kaupluse sinna. Ja oma klassis võime õhtupoolikuti alati ühisuse koosolekuid pidada.

Kell 1/2 5 läks Eedi koosolekule ja võttis minult 800 marka kaasa. Kui kella 7 paiku tagasi jõudis, lõkendasid silmad uuest rõõmust: *teda* olla ühisuse sekretäriks valitud, kes kõik kaustikkusse üles peab kirjutama, mis ühisus teinud ja teha otsustanud. Lauba Juku pidavat teda aitama kui kirjatoimetaja abi. Õpetaja Annuk ise olla esimees, kelle käes ka ühisuse raha seisab. Sandre Martin olla arvepidaja, kes kõik kviitungid ja arveraamatud õpetaja Annuki käes seisva ühisuse raha üle korras peab. Peeter Tondu aga saanud esimehe abiliseks, sest ta olla kõige targem poiss klassis ja kõige parem kõnemees.

Eedil olid kõik õpitunnid enne ühisuse koosolekule minemist juba ära õpitud. Nüüd tuhnis ta kunni magamaminekuni mingisuguste lehekeste ja vihukeste kallal, kriipsutas ja kirjutas. Need olevat „ühisuse dokumendid, mida vaja korras pidada," nagu ta seletas. Ma ei seganud tema tööd. Hommikul enne Eedi ülestõusmist ei suutnud ma siiski oma uudishimu taltsutada, vaid lasksin silmad üle mustalt valmiskirjutatud koosoleku protokolli käia, mis nähtavasti selleks oli valmistatud, et teda pärast õpetaja Annukile näitamist protokolliraamatusse, Eedi raamatute vahel seisvasse puhtasse kaustikusse, puhtalt sisse kirjutada. Protokollis seisis:

„T... gümnaasiumi I. tarvitajateühisuse asutamise koosolek

25. augustil 1920. sama gümnaasiumi 1. klassi ruumis.

Koos: õpetaja hra Annuk ja järgmised 1-se klassi õpilased: (järgnevad 40 nime). Koosoleku juhatajaks valitakse ühel häälel õpetaja Annuk, kirjatoimetajaks õpilane Eduard Paas. Õpetaja Annuk loeb ühisuse põhikirja ette ja seletab ära, kuidas ühisus töötama hakkab ning kuidaviisi iga põhikirja punkti tuleb täita.

Seletab veel, missugune kasu ühisuse asutamisest on ja käseb siis kõiki koos-

olijaid kätt üles tõsta, kes selle poolt on, et ühisus asutatud saaks. Kõik tõstavad käed püsti. Õpetaja Annuk teatab, et sellega ühisuse asutamine ühel häälel otsustatud on. Selle järele küsib ta, kas kõik ka põhikirja poolt on, mille ta ette luges. Jällegi tõstavad kõik käed püsti. Õpetaja Annuk teatab, et sellega ka ühisuse põhikiri ühel häälel vastu on võetud ja palub koosolejaid põhikirjale oma nimed alla kirjutada selle tõenduseks, et kõik põhikirja nõudmisi tõotavad täita. Põhikiri on järgmine:

„T... gümnaasiumi esimese tarvitajateühisuse põhikiri.

§ 1. Ühisuse eesmärgiks on oma liikmetele raamatute ja teiste koolitarbete muretsemine.

§ 2. Ühisuse liikmeteks on järgmised õpilased (järgnevad 40 esimese klassi õpilase nime), kes liikmeteks jäävad kunni kooli lõpetamiseni ehk senikaua, kui nad oma kaasõpilastest edasijõudmise poolest maha jäävad ja teiseks aastaks samasse klassi jäetakse. Peale nende võivad ühisuse liikmeteks astuda kooliõpetajad ja uued õpilased, kes pärast ühisuse asutamist samasse klassi vastu võetakse, kus teised ühisuse liikmed õpivad. Liikmeks vastuvõtmine sünnib ühisuse juhatuse poolt.

§ 3. Ühisuse liikmed valivad igal sügisel ja pealejõulusel järjekorralisel üldisel koos-

olekul lihtsa häälteenamusega oma keskelt järgnevaks õpepoolaastaks 5-liikmelise juhatuse järgmiste ametitega: Esimees ja tema abi, sekretär ja tema abi ning arvepidaja. Vähemalt üks juhatuse liige tuleb valida kooli õpejõudude hulgast.

Samadel koosolekutel valitakse ühisuse kassa- ja arvepidamise revideerimiseks 3-me liikmeline revisjoni kommisjon.

§ 4. Ühisuse liikmed kohustavad endid ühisuse põhikirja allakirjutamisega kõiki omi koolitarbeid ainult ühisuse ladust ostma, ja nende tarbeainete muretsemiseks maksab iga liige õpepoolaasta algul ühisuse kassasse teatava summa, mis õpepoolaasta algul peetava üldise koosoleku poolt selle järele kindlaks määratakse, kuipalju tarvis on iga õpilase jaoks korraga tarbeasju muretseda.

§ 5. Kõik ühisuse raha seisab juhatusliikme õpetaja käes, kes ka tarvilikud tarbeasjad sisse ostab ja seisvaid summasid juhatuse otsusel oma nimel ka rahaasutustesse hoiule võib anda.

§ 6. Iga liige saab arveraamatu, kuhu kõik sisse kantakse, missuguse kauba ta ühisuse käest saanud ja missuguse summa eest, nõndasamuti ka, kuipalju ta ühisusesse raha maksnud.

§ 7. Iga õpepoolaasta lõpul valmistab ühisuse arvepidaja ühisusele kulude ja tulude aruande, mis ühes revisjoni kommisjoni otsusega järjekorralisele üldisele koosolekule kin-

nitamiseks ette pannakse. Ühisuse puhaskasu jaotatakse liikmete peale ühetasaselt ära, kantakse arveraamatusse nende arvele ja jäetakse ühisuse kassase.

§ 8. Liige, kes koolis mitte edasijõudmise (teiseks aastaks samasse klassi jätmise) ehk koolist lahkumise tagajärjel ühisusest välja langeb, saab tema arvele tähendatud puhtakasu, juhatuse sellekohase otsuse põhjal, ühisusest kätte.

§ 9. Ühisuse korralisi üldiseid koosolekuid peetakse iga õpeaasta jooksul kolm: 1) sügisel õpeaasta algul, 2) jaanuari kuul õpetöö algul ja 3) kevadel õpeaasta lõpul. Erakorralisi üldiseid koosolekuid võib juhatus tarvidust mööda igal ajal kokku kutsuda. Üldiseid koosolekuid juhatab koosoleku enese poolt selleks valitud juhataja. Koosolek on otsuse võimuline, kui vähemalt $^2/_3$ kõigist liikmetest koos.

§ 10. Ühisuse juhatuse koosolekuid peetakse tarvidust mööda, aga mitte vähem kui üks kord kuus. Juhatuse koosolekuid juhatab ühisuse esimees ehk tema abi, ja need koosolekud on otsusevõimulised, kui vähemalt 3 juhatuse liiget koos.

§ 11. Ühisuse tegevus loetakse lõpetatuks, kui üldisel koosolekul vähemalt $^2/_3$ kõigist liikmetest selle poolt on. Iseenesest lõpeb ühisuse tegevus aga liikmete lahkumisega T. gümnaasiumist, kooli lõpetamise puhul.

Ühisuse tegevuse lõpetamisel makstakse igale liikmele tema arvele kantud puhtakasu summa korraga välja, kui lõpetamise koosolek selle kohta 2/3 häälteenamusega mingisugust muud otsust ei tee."

Edasi järgnesid protokollis veel teated selle kohta, kes ja kui mitme häälega ühisuse juhatusesse valitud, ning lõpuks otsus, milles juhatusele kohuseks tehakse viibimata tarvilikkude õperaamatute muretsemiseks samme astuda, milleks iga liige ühisuse kassasse kolme päeva jooksul 800 marka peab ära tooma.

Soo, nii siis oli minu Eedi järsku ühistegelaseks saanud. Ta oli minust ette jõudnud, sest mina ei olnud seniajani veel ühegi tarvitajateühisusega tegemist teinud, veel vähem selle juhatuse liikmeks olnud.

2.

Nagu märkasin, huvitas Eedit see ühistegevuse-värk, mis nad õpetaja Annuki juhatusel oma koolis ajama hakanud, üliväga.

Kui uued raamatud käes, näitas ta neid mulle õnneliku seletuse saates: näe, see maksab poes 100 marka, meie saime 90-ga, see 75, meie saime 70-ga. See kaustik poes 10 marka, meil 8. See paber poes 2 marka

poogen, meil 180 penni. Ja kõige selle juures jäävat ühisusesse kauplemisest ikkagi veel kena summakene kasu.

Kord, mõni nädal enne jõulu, teatab poiss ühisuse juhatuse koosolekult koju lipates rõõmsalt:

— Tead, isa: Mina olen ühisusest kõige oma 800 marga eest kauba nüüd kätte saanud.

— Ja tahad nüüd muidugi uut raha? küsisin naljatades.

— Ei taha, vastas poiss kindlalt. — Meie ühisus on nüüd juba nii tugev, et enne jõulu ilma uue sissemaksuta *kõike* võib muretseda, mis poistele vaja. Arvasime täna kokku ja tuli välja, et kasurahasid üle 6000 marga kassas on, see on iga poisi kohta enam kui 150 marka.

— Tõesti?

— Päris kindlasti! Ja selle juures oleme pealegi kõik raamatud ja muud asjad veel odavamalt saanud kui poest! Jatkas Eedi peaaegu vaimustuses.

— See on ju siis väga hea! — katsusin mina ta rõõmust osa võtta.

— Tore, see Annuki ühistegevus on tõesti tore!

— Aga kuidas on teie ühisuse kuludega lugu, nende peale pole te muidugi veel mõelnudki?

— Kulud — need ei ole midagi, muidu täppeke: Protokolli raamat 45 marka, tint,

suled paber 50 marka, arveraamatud ühisusele ja liikmetele 160 marka, ladutoa üür 500 marka, ei tee tuhandat markagi välja!

— Või nii, siis läheb teie kauplemine seal ju õige hästi!

— Toredasti! Aga ma ütlen, isa: Need raamatukaupmehed saavad vist küll ikka tõesti palju raha. Mõtle ometi: Meie esimene klass üksinda teeb poole aastaga 6000 marka puhast, aga raamatukauplustest ostavad kümned *koolid* ja muu rahvas veel peale selle... Aga meie ainult vilistame nüüd raamatukaupmeeste peale!

Mõni päev hiljem tuleb poiss ühisuse erakorraliselt üldkoosolekult ja seletab:

— See Annuk on tõesti üks nupukas mees. Tead, mis ta täna jälle seletas?

— Eks muidugi oma ühistegevusest, — naersin ma vastu.

— Ühistegevusest küll, aga nüüd kogu teist moodi.

— Ja kuidas siis jälle?

— Päris imelik, mõtle ometi: Iga ühisuse liige maksab ainult 50 marka ja saab selle eest 40 ilusat ja huvitavat raamatut, millest igaüks läbisegi oma 100 marka maksab, mõned on kallimad, teised odavamad.

— See on ju siis päris vingerpuss!

— Tahad, ma seletan kuidas me seda teeme: Meie asutame oma tarvitajateühisuse juure liikmete jaoks raamatukogu. Iga liige

maksab selle heaks pooles aastas 50 marka raamatukogu maksu. Ühisus määrab oma puhaskasust 1000 marka juure ja see kõik kokku teeb 3000 marka. Raamatuid ostame ühisuse kaudu ja nii saame 3000 margaga ligi 4000 marga eest raamatuid. Jõuluks saame igaüks ühe raamatu lugeda, pärast viime need tagasi ja saame jälle teise, nii käivad kõik raamatud järgimööda igaühe käest läbi ja meie oleme 50 marga eest tervelt 40 sajamargalist raamatut läbi lugenud. Iga raamat maksab meile seega ainult 1 mark ja 25 penni, kas ei ole imelik?!

— Aga need raamatud ei ole siis ju ikkagi mitte teie omad...

— Kuidas ei ole: nad ühisuse omad ja seega *meie kõikide* omad! Ühisus — see oleme ju meie ise!

— Õigus, õigus! kiitsin järele, nähes, et vaidlemine mu väikese ühistegelasega enam midagi ei maksa. Ja järgmisel hommikul kooli minnes andsin poisile 50 marka raamatukogu maksuks kaasa...

Pühade vaheajal, kui Eedi esimese *oma* raamatuga, mis tema tarvitajateühisuse pitsatit kandis, koju tuli, ei suutnud ma oma imestust tagasi hoida: raamat oli niisugune, nagu raamat ikka, kuid veel ühtegi ei olnud ta niisuguse ahnusega lugenud, kui just seda. Viimaks aimasin, et küllap' ta tõmbejõud vist küll sellest tuleb, et raamat

on *oma* ühisuse muretsetud, kus poisid *ise* otsustajad ja tegijad. Pühad läksid mööda, ja uus raamat uue raamatu järele käis poisi käest läbi. Imestasin, kust ta selle isu võtab, et neid nii kiiresti läbi varistada. Viimaks tunnistas poiss ise, et mu aimdus õige oli olnud:

Ma ei tea, kuidas need *ühisuse* raamatud kõik nii huvitavad on. Kooli kogu raamatud on palju igavamad!

Ei olnud parata: Nüüd pidin minagi täiest südamest sedasama tunnistama, mida Eedi ise sügisel koolist tulles kord uhkelt tähendas: ühistegevuses on jõud!...

3.

Ei läinud kuigi kaua aega mööda, kui ma juba märkama pidin, et Eedi oma ühistegevusega päris tormiks läks. Ta ei leppinud enam *oma* ühistegevusega, vaid hakkas ennast koguni juba *minu* perekonnaasjadesse segama. Ühesõnaga: tuli avalikuks see, mille kohta vanasõna ütleb, et — „muna õpetab kana."

See oli jaanuarikuu esimese koolipäeva õhtul. Eedi tarvitajateühisus oli oma „korralist" jaanuarikuu üldkoosolekut pidanud, kus otsuseks oli tehtud, et iga liige teise pool-

aasta koolitarvete muretsemiseks ainult 200 marka veel ühisuse kassasse peab maksma, sest et peale mõninga muu pudi-padi üksainus uus kooliraamat juure osta tulevatki.

Mul oli hea meel, et nii odavasti peasen, aga poiss ei lõpetanud veel juttu:

— Tead: õpetaja Annuk seletas, et meie ühisus esimesel poolaastal hea tagajärjega on töötanud.

See ametlik sõna — „hea tagajärjega" — oli nii tõsiselt öeldud, et ma tahtmata muigama pidin. Kuid poiss kinnitas edasi:

— Päris tõesti! Mõtle ometi: raamatukogu ja kõik muud kulud maha arvatud on ühisuse kassasse ometi veel 4800 marka järele jäänud, see teeb iga liikme kohta 120 marka. Ja ainult 800 marga eest oleme igaüks kaupa ostnud!

— Soo-oh?

— Aga tead kuipalju veel teised ühisused on saanud: Kaheksanda klassi poistel on läbimüük olnud 1900 marka poisi kohta ja nende ühisuse kassas on kasu praegu 8000 marka, tervelt 200 marka poisi kohta. Ja nende kulud on veel palju suuremad kui meil.

— Kuhu te selle raha siis nüüd mõtlete panna?

— Esialgu jääb kõik kassasse. Küll ta meile tarvis läheb.

Ja nüüd hakkas see peale. Kuulake, mis poiss edasi kõneles:

— Isa, ütle mulle, kuipalju kaupa sina aastas poest ostad?

— Eks ikka palju, — vastasin hooletult. — Kui juba sina 800 marga eest, mis siis veel mina.

Kuid poiss ei leppinud mu vastusega. Ühistegevus oli ta pea nii pinevile ajanud, et seal nüüd arvud nähtavasti aina keerlesidki.

— Kui palju umbes? Kaheksa tuhande eest:

Mõtlesin: „Pagan võtku, hakkab viimaks veel küsims, mitu korda aastas restoraanis käin ja kuipalju kellnerile jootraha annan!" Kuid polnud midagi parata, poiss pinnis ühe vastuse teise järele minult välja.

— Võib olla veel rohkemgi kui kaheksa tuhande eest.

— Kümne?...

— Ehk veelgi rohkem.

— Kahekümne?

— No ütleme umbes 60.000 eest. — Umbes teise samasuguse summa jätsin oma teada.

— Kuuekümne tuhande eest?!

— Ära tee midagi nii suuri silmi, juba sina ise lähed mulle midagi maksma, armas Eedi. Kas sa ei mäleta, mitu paari saapaid mul aastas läbi oled kulutanud?

— Kolm.

— Säh sulle. Ja 900 marka paar...

— Teeb kokku 2700 marka.

— Nii. Ja riideid?

— Neli ülikonda.

— Läbisegi oma 1000 marka ülikond...

— Teeb kokku 4000 marka.

— Soo. Ja siis veel sukad, kindad, müts, särgid, aluspüksid, ja kõik mis igapäev kõhtu paned... arva nüüd ise pojukene!

Ootasin, et mu Eedikene kõige selle peale nüüd viimaks ometi liigutatud saab ja valvasin juba silmapilku, mil ta taskust rätiku võtab ning sellega silmi hakkab pühkima, kuid võta näpust: Koguni rõõmsamaks muutus ta ja hõiskas lõkendavail silmil:

— Isa, küll võiksid sina siis palju kasu saada!

— Säh sulle nüüd! Arvad? — küsisin poja hõiskamise peale peaaegu kärsitult.

— Muidugi võiksid! — jatkab poiss veel kindlamalt. — Mõtle ometi: mina ostan poole aastaga ainult 800 marga eest ja saan 120 marka kasu. 60 tuhande eest ostes peaksid sina siis vähemalt 60 korda 120 saama ja see teeb ju ometi 7200 marka, mõtle ometi isa!

— Rehkendada oskad nähtavasti päris hästi, — püüdsin ma juttu kõrvale juhtida, kuid võta näpust, et Eedi seda laseb. Muudkui väntab aga edasi:

— Päris õigus, tervelt 7200 marka. Ehk kui arvame, et sinu ühisus niipalju ei teeni kui meie oma, aga 5000 tuleb ehk ikkagi, eks?

— Võib olla, et teeniks aga meil pole ju niisuguseid ühisusi kui teil.

— Ära valeta! — Sähvas poiss selle peale teravalt, nii et ma peaaegu jahmatama pidin. — Õpetaja Annuk seletas meile, et suurtel inimestel veel palju suuremad tarvitajateühisused on kui meil, niisugused, kust igasugu kaupa võib osta, ainult raamatuid mitte! Isegi riiet ja saapaid saavat. Ja polevat rohkem vajagi sisse maksta kui üks- või kakstuhat marka ja siis muudkui osta. Mida rohkem ostad, seda rohkem saad kasu aasta lõpul tagasi. Ainult selle raha eest, mis sinna sisse makstud, ei saavat midagi, — niiviisi saame ainult meie! — Aga see seisab seal paigal ja kannab kasu. Ostma peab igakord uue raha eest.

— Küll oled aga sina mul nupukas!

— Miks sa niiviisi naljakalt kõneled, ühisus ju ometi *toob* kasu, ma *tean* seda!

Oli kuidas ta oli, aga toon, millega Eedikene neid viimaseid sõnu lausus, oli nii, et see peaaegu hinge torkas. Ma märkasin äkitselt, et olin oma põiklemisega talle haiget teinud, võtsin ta oma põlvele ja jutustasin ta pead silitades tõsisemalt:

— Eedikene, eks sul vist ikka on õigus, aga suurtel inimestel on natukene tülikam ühisuses olla kui teil. Meil on ka küll ühisused, kuid need on meist tükk maad eemal, teised kauplused on palju lähemal ja ema

ostab ikka ju sealt poest, mis lähemal on. Pealegi ei ole ühisuse poest ka kõike saada, mis meile vaja läheb, ühte kaupa on, teist jälle ei ole ja...

— Aga seda kaupa, mis on, võiks ikka ju osta, saab ju kasu, eks isa? Miks siis kasu kaupmehele anda?...

— Tõsi, Eedikene, aga egas suurte inimeste ühisused niipalju kasu annagi kui teil. Neil on palju suuremad kulud, suured ja kallid poeruumid, hulk müüjaid ja teenijaid...

— Aga nad ju ikka *annavad* kasu, olgu kuipalju tahes, eks?

— Seda nüüd küll...

— Noo-jah. Aga kas sa sääl liige oled?

— Seniajani küll veel mitte, aga eks või ju astuda...

— Astu, isakene, astu juba homme!... Kuule, eks see olegi ühisuse pood, millest me üleeila mööda tulime, see kahe päratu suure aknaga?...

— Seesama küll.

— Sealt võin ma ju koolis käieski alati mööda tulla ja igapäev kõike koju tuua, mis emale vaja; siis pole tal vaja omal käiagi, andke raha minu kätte ja mina toon!

— Sa ei oska ju kõike tuua!

— Küllap' juba oskan. Mõnikord võib ju ka ema käia ja ka sina ise võid käia, aga mina käin iga päev. Oi, oleks *meie* ühisusest kõik saada, küll ma siis tooksin!

Õigust ütelda, mul oli omalgi natukene piinlik, kui Eedi järelpärimine mind sundis üles tunnistama, et ma tarvitajateühisuse liige veel ei olegi, poiss seesugusest liikmeksolemisest aga niisugust vaimustust tunneb, et lase aga olla. Ja ma ei igatsenud sel silmapilgul midagi rohkem, kui et sellest piinlikust jagelemisest oma põisipõngerjaga võimalikult rutem lahti saada. Niisugusel puhul, kui ennast millegis süüdi tunned olevat, on järeleandmine õigel simapilgul kõige parem, ja ka mina ei leidnud praegu muud pääseteed kui: Leppisime kokku, et ma juba järgmisel päeval tarvitajateühisuse liikmeks astun.

4.

Ärgu aga keegi arvaku, et minu järeleandmine Eedile kuidagi viisi rahu majasse oleks toonud. See poisipõngerjas oli õpetaja Annukist ja tema ühistegevusest nähtavasti nii kihama pandud, et nüüd alles see õige trall peale hakkas. Iseäranis veel sellest saadik, kui ma oma ühisuse aasta koosolekult ühel märtsikuu pühapäeval koju tulin ja ta järelandmata pärimiste peale teada sai, et *minu* ühisus eelmisel aastal ligi ühe miljoni puhastkasu saanud ja et iga liige iga saja marga pealt, mille eest ta aasta jooksul

ühisusest kaupa ostnud, kaks marka tagasi saab; ei jäänud talle muidugi teada saamata ka see, et raha pealt, mis iga liige ühisusesse osamaksuks sisse maksnud, 6 protsenti kasu on määratud; võeti paber ja rehkendati kohe välja, et tuleval aastal mina ka oma 2000 margalise osamaksu pealt 120 marka teenin. Kuid pea viga ei seisnud mitte siin, vaid palju enam selles, et ma ilma poja kontrollita enam midagi kusagilt osta ei saanud. Nägi ta mul käes karbikese paberossa, kohe küsima:

— Kas see kah *oma* ühisusest on ostetud?

Ma ei tahtnud valetada ja tunnistasin puhtasüdamliselt üles, et ei ole. Vabandasin ennast sellega, et egas' iga tühja asja pärast ometi ühisuse poodi ei hakata minema.

— Aga mispärast siis mitte? — poiss kohe haavatuna küsima.

— Noh, see ju nii tühine asi...

— Kuipalju see paberossikarp maksab?

— Ainult 30 marka.

Poiss rehkendas ja vastas:

— Selle pealt oleks tuleval aastal siis ju 60 penni tagasi saanud!

— Nii küll pojukene, aga mis on 60 penni!

— Kuipalju sul paberossa vaja läheb? Üks karp päevas?

— Jah, umbes...

— No vaata! Iga päev 60 penni ja aastas on 365 päeva...

Poiss rehkendab paberi peal natukene ja rõhutab siis tõsise etteheitega:

— Tervelt 250 marka saaks aasta pärast tagasi, kui kõik paberossid ühisusest ostaksid! Isa anna raha minu kätte, ma toon sulle iga päev karbi paberossa — ühisusest!

Kord tuli ema lähedasest vürtspoest 5 naela suhkruga. Poiss jällegi tõrelema:

— Ema, miks sa suhkrut *ühisusest* ei toonud?!

Ja päris järele ning rehkendas välja:

— Meil läheb 5 naela suhkrut nädalas... 260 naela aastas... maksab 22 marka nael... kokku 5720 marka... iga saja pealt 2 marka tagasi... Näe, vaata ometi, 114 marka võiks aasta pärast jälle tagasi saada!

Ning poiss ei jätnud ka siin enne rahule, kui ema lubaduse annud, et ta suhkru ühisuse poest ostab, ehk raha tema kätte annab, et *tema* seda võiks teha.

Paari päeva pärast läks tüli või pärast lahti. Ka seda olla ühisuse poest saada, aga ema toonud ometi mujalt! Igal nädalal läheb 3 naela võid... 50 marka nael... Jällegi võivat aasta pärast üle 150 marga tagasi saada.

Ka liha olla ühisusest saada. Seda minevat, nagu ema öelnud, tervelt 50 marga eest päevas ja vähemalt 350 marka saavat aasta pärast tagasi, kui kõik liha ühisusest ostetakse.

Nii võitles Eedi igakord, kui midagi, mis

ühisusest saada, mujalt oli ostetud, olgu tükikene riiet, olgu jahu, manna, riisi, seepi ehk muud, ükskõik mis. Ja kui talle vastu vaieldi, siis võeti paber ja pliiats ning näidati kohe ära, mitu marka ehk penni ostu pealt jälle kahju saadud. Olime päris hädas oma noore ühistegelasega, sest tema pealekäimine muutus juba tüütavaks. Aga muidu oli ta meile ometi nii kena poiss, et me teda palju haavata ei tahtnud. Ja seda sai ta ometi kuni pisarateni, kui tema poolt tõendatud „kahjust“ ja „kasust“ hoolimata seletasime, et ega iga tühja asja pärast ometi ei maksa ühisusesse jooksta. Andsime sellepärast nii mõnigi kord üsna vastu oma tahtmist järele ja püüdsime järelandmisi võimalust mööda ka täita, sest muidu oleks meid Eedi poolt uus „peapesu“ ootanud.

Ning nii ja teisiti tuli lõpuks välja, et me aasta jooksul ikkagi oma 52 tuhande marga eest kaupa ühisuse poest ära olime ostnud, millest vähemalt kaks kolmandikku küll Eedi pealekäimiste arvele tuli kirjutada. Ilma selleta oleks see summa küll vaevalt üle paarikümne tuhande tõusnud. Ja kõigist pealekäimistest hoolimata ostsime sel'gi aastal teistest poodidest veel küllalt, mida niisama hästi ehk veel pareminigi ühisusest oleks võinud osta. Sest meie pidasime kõike seda värki ikkagi pool nalja-asjaks ja tegime ainult Eedi tahtmise pärast seda nalja kaasa.

Ning kui aasta pärast ühisuse peakoosolek tuli ja puhas kasu ära jagati, siis arvasin ma Eedist võitu saanud olevat. Tulin koosolekult koju ja seletasin talle:

— Noh, armas pojuke, tuleb välja, et su „ühistegevusest“ suurtel inimestel ikkagi suurt sossi ei ole. 52 tuhande eest oleme ühisusest kaupa ostnud ja paljuks me sealt siis nüüd tagasi saame:

— Noh?

— Ainult 1040 marka.

— Aga osamaksu pealt?

— 120 marka. Ja seda oleksime ka siis saanud, kui see 2000 marka oleksime panka pannud, mis nüüd ühisusesse maksime.

Poiss mõtles natukene järele, ei vastanud aga midagi ja läks nukralt minema. Rehkendas natukene oma laua ääres, seisatas, mõtles jällegi ning... vaikis. Nähtavasti oli temagi suuremat ootanud, kui välja tuli. Paar päeva oli ta nukker ja ei kõnelenud enam midagi ühistegevusest. Arvasin, et temagi tuisupea nüüd asja üle tõsisemalt järele mõtlema on hakanud ja aru pähe võtab. Õigust ütelda — Eedikese nukrust nähes oli mul isegi kahju, et ma „kogusummat“ meelega suuremaks ei olnud nimetanud kui ta tõepoolest oli. Miks pidin haiget tegema tema vaimustatud hingele!...

Kuid mõni päev hiljem tuleb poiss ühelt *oma* ühisuse läbirääkimiste koosolekult koju

samasuguse lõkendava näoga, nagu kunagi varemalt, ja kukub mulle kallale:

— Isa, küll sa aga petad! Arvad, et ma teada ei saa, õpetaja Annuk seletas täna kõik. Teie ühisusel on 2000 liiget ja neile on kaupa müüdud 10 miljoni eest. Sellest on kasu tulnud 1 miljon 200 tuhat marka, kauplemise kuludeks on ära läinud 700 tuhat ja ligi 500 tuhat marka on puhastkasu ülejäänud. Mõtle 500 tuhat marka!

— Seda küll, aga...

— Mis „aga“ seal siis veel on! Kas see oleks parem olnud kui see 500 tuhat kaupmeeste taskusse oleks jäänud. Mõtle ometi: kui on sada ühisust ja igaüks 500 tuhat puhast kasu saab, kuipalju see siis aastas teeb?

— Kuipalju ta siis ikka teeb, pojukene?

— Eks sa rehkenda! Sada korda 500 tuhat on 50 miljoni! Ja 50 uut miljonäri tuleks iga aasta, kui ühisusi ei oleks, aga nüüd on see raha kõik *sinu* oma!

Pentsik poiss!

— Kuidas siis minu oma, kui mina sealt ainult 1040 marka saan!

— Või tuhat nelikümmend marka. See on ainult üks osa sellest kasust, muu jääb aga ühisuse kassasse ja see on nõndasamuti iga liikme oma. Aga veel palju rohkem võiks teda ühisus teenida, kui liikmed tahaksid!

— Soo-oh? Kas õpetaja Annuk rääkis?

— Muidugi rääkis. Eks sa rehkenda ise: teil on ühisuses 2000 liiget ja kui igaüks 52.000 marga eest oleks ostnud, nagu meie, kuipalju see siis oleks teinud?

— Noh, kuipalju?

— See oleks teinud 104 miljoni, aga mitte 10 miljoni. Ja kasu oleks saadud siis ka mitte 1 miljon 200 tuhat, vaid 12 miljoni. Ja puhast kasu oleks olnud ka mitte 500 tuhat, vaid 5 miljoni. Ja kui oleks 100 niisugust ühisust, siis jääks kaupmeestel aasta jooksul teenimata mitte 50 miljoni, vaid 500 miljoni. Mõtle ometi tervelt 500 miljoni marka jääks iga aastaga ühisuse liikmete rahaks!

No vaata kus poiss! Seal nüüd oli see minu oodatud võidulootus.

— Aga miks siis *nüüd* niipalju ei jää? Sada ühisust peaks Eestimaal ju praegugi ometi olema?

— Jah, olema, just kui sa ise ei teaks! Sada ühisust on küll, võib olla on rohkemgi veel, aga ega igas ühisuses 2000 liiget pole, mõnes ainult 100 ja pole sedagi. Ja liikmed ostavad oma kaubad enamasti kõik mujalt, nagu sinagi ja ka ema alati tahtsid osta. Tede ühisuses pole mõni liige aastas paarituhade marga eestki ühisusest ostnud! Kas sedaviisi siis mõni kasu tuleb! Kudas *meie* oma raamatud, vihud, paberid ja suled kõik ühisusest ostame! — Vaata ometi, kui palju linnas igasuguseid kaupmehi on, ju nad kõik

sellest kasust elavad ja rikkaks saavad, mis muidu ühisustesse jääks!

— Ütle mis sa ütled, aga seekord andis poiss mulle küll niisuguse hoobi, missugust ma enne veel ei olnud tunnud. Katsusin tema rehkendustele mõttes järele rutata, kas kusagil mõni eksitus ei ole, aga võta või jäta: ei leidnud eksitust: nähtavasti oli tal õpetaja Annuki seletuse järele enne kõik õieti välja rehkendatud ja ladus mulle nüüd ainult ette. Tahes ehk tahtmata pidin minagi tunnistama: kui ikka tõesti 200.000 inimest oleks, kes maha teeksid kõik ühisusest osta, mis vähegi võimalik, siis tuleks 500 miljoni puhastkasu aastas tõesti välja. Ja 200 tuhat inimest meie enam kui ühe miljoni hulgast — seda peaks võimalik olema kätte saada. Palju on küll neid, kes 50 tuhande eest aastas osta ei jõua, aga nende kõrval palju ka neid, kes veel palju rohkem ostavad.

Pagana poiss, see oli tõesti õpetund, mille see põngerjas mulle nüüd valmistas. Ja kui ma nüüd veel vastu püüdsin vaielda, siis ainult selleks, et ehk tuleb veel midagi huvitavat välja. Ja ütlesin:

— Võib olla, see kõik võib ju õige olla, mu poeg, aga asi on ikka see, et meie oma 52.000 läbiostmise juures ühisusest rohkem kätte ei saa kui 1040 marka!

— Juba jälle! Alles natukese aja eest seletasin sulle, et *ühisuse* raha nõndasamuti

liikmete raha on. Mis on ühisuse kassasse jäetud, see on ju nõndasamuti liikmete oma. Ja õpetaja Annuk rääkis veel, et ka see osturaha, mida võib tagasi saada, tingimata ühisusesse edasi peaks jäetama.

— No jah, näed nüüd, isegi see peaks sinna jääma!

— Muidugi peaks jääma! — sähvas poiss kärsitult. — Mõtle ometi: sina ostsid aastaga tervelt 52 tuhande eest ühisusest kaupa. Aga kust ühisus selle kauba sai?

— Eks ostis muidugi mujalt?

— Aga mille eest ta ostis?

— Eks ikka raha eest?

— Ja kust ta seda raha sai?

— Noh, eks ikka osamaksudest. Ka meie maksime ju 2000 marka.

— Ära tee ennast rumalaks! naeris poiss. — Kudas siis jälle 2000 marga eest niipalju kaupa poes saab hoida, et sa 52.000 eest sealt osta võid!

— Noh, siis on teised ehk rohkem maksnud. Minu käest rohkem ei küsitud.

— Või rohkem! Mõnel olla palju vähem veel, alles nüüd olla hakatud 2000 nõudma.

Paaril ühisuse koosolekul käies oli minulgi küll juba selgeks saanud, kust ühisus suurema osa oma rahast saab, aga tahtsin siiski teada, kuidas mu tuisupea seda seletab, ja küsisin:

— Aga noh, kust ta oma kaubad siis saab?

— Ta peab nad laenatud rahaga ostma. Ta peab pangast raha laenama ja selle eest kallist protsenti maksma. Kas tead, mis pangast raha laenamine maksab?

— Aga sina muidugi tead?

— Igatahes tean, õpetaja Annuk seletas: iga 100 marga eest tuleb aastas 10, 12 või isegi 15 marka protsenti maksta. Kui liikmed kõik raha, mis ühisusel kaupade muretsemiseks vaja läheb, *ise* kokku paneksid, siis võiks kaubad palju odavamad ja ühisuse puhaskasu veel palju suurem olla. Sina oleks pidanud vähemalt 5000 marka osamaksu maksma, siis oleks ehk hädavaevalt niipalju muretseda võidud, et sa niipalju osta said. Ja siis oleks võidud see 12 marka iga saja pealt, mis nüüd laenude eest panka makstud, sinu osamaksu peale arvata. 5000 marka oleks sulle siis aastas 600 marka võinud juure tuua.

— Aga kui 5000 marka täis, mis siis?

— Ka siis ei peaks kasusid, mis ühisus teenib, sealt kunagi välja võtma, niikaua kui ühisuse juhatus ise väljavõtmist ei soovita. Sest mida rohkem ühisusel omal raha on, seda rohkem võib ta poodi kaupa muretsema hakata. Praegu pole ühisusest kõike kaupa veel saada, aga kui raha küllalt, siis võiks sinna kõiki kaupasi tuua. Ja liikmed võiks neid odavamini osta, kui ühisusel tarvis pole pankadest kallist raha laenata.

Imelik mees, see õpetaja Annuk, pidin nüüd minagi tunnistama. Sest poolteise aasta jooksul poiste pead ühistegevust nii tihedalt täis tuupida, nagu minu Eedil, egas' see nalja asi pole. Mõtlesin, huvitav oleks kord teda oma silmaga näha ja temaga kas või natukene kõneledagi.

Poisiga edasi vaielda oli praegu ülearune. Näha, et ta ühistegevuse asjas enam ühegi küsimuse taha kinni ei jää, kõnele temaga mis tahad ja vaidle kuidas tahes. Ja egas mina temaga nii põhjalikult vaielda ei oskanudki.

See õhtu jäi mulle tükiks ajaks meele, ehk õigem — ta püsib mul alati meeles. Ikka ja ikka kõlavad kõrvus mu pojukese lapselikud unistused sellest, kuidas siis iga aasta 500 miljoni rahva raha rahva enese võimusesse jääks, kui oleks 100 kahetuhande liikmelist ühisust, s. o. 200.000 inimest, kes maha teeks kõike, mis vähegi võimalik, kindlasti ja ainult tarvitajateühisusest osta. 200 tuhat ühe miljoni hulgast, — kas peaks see tõesti ükskord nii võimata olema?...

5.

Ma sain õpetaja Annukiga kokku alles järgmisel sügisel ühel lastevanemate koosolekul T... gümnaasiumis. Noor mees, elav kõne,

tulised silmad. Kõigest hoolimata aga — mitte sugugi haruldane välimuselt.

Mul ei olnud muud juhust temaga mõttevahetusesse sattuda, kui et teiste hulgast läbi tema juure trügisin ja küsisin:

— Vabandage, Teie vist olete hra Annuk?

— Seda küll.

— Esitlesin ennast ja meie vahel sigines varsti elav kõne. Ma ei viivitanud juttu oma „põleva küsimuse" peale pööramast ja pärisin, kuidas selle ühisuse looga lugu koolis päris on, mis mu poja päris nii keema pannud.

— Jaa-ah, Teie poeg on päris täisverd ühistegelane. See uurib ja puurib iga küsimuse põhjalikult läbi, enne kui rahule jääb. Saab vist tulevikus üks tubli ninamees meie ühistegelisele liikumisele.

— Aga Teie ise, egas' poiss ju omast peast niiviisi...

— Mina vaatasin asja peale ainult kui kooliõpetaja, kes tahab, et poisid vabal ajal *iga* kasuliku asjaga tegemist teeks. Ühte huvitab sport, teist kirjandus, kolmandaid laul ja mäng. Las teevad siis mõned ka ühistegevust, pealegi — kui sellest kogu kooli õppurkonnale kasu. Tegin katset niisama, ei tahtnud alguses kedagi osamaksu maksmisega ega muuga koormata, algasime nii, et ainult raamatute, heftide ja muu tarviliku kribukrabu kaupluse-hing kokku pandi ja asi läks, polnud viga midagi. Põhikirja kir-

jutasime alguses niisama, käsikaudu, aga peab ütlema — poisid täidavad seda hästi: mujalt ei osteta, koosolekutest võetakse elavalt osa, kõneldakse ja vaieldakse palju. Hulk elavust korraga juures, nii et asi mind ennastki juba märksa rohkem on huvitama hakkanud kui alguses.

— Tubli, tubli, töötage aga edasi, sellel asjal on mõtet! Minagi olen poisi tõttu ühistegelaseks saanud!

— Tõesti?!

— Ja mis sa teed, alguses ei annud poiss rahu, nüüd on asi aegapikku mind ennastki huvitama hakkanud.

— Ma tahan lähemal ajal ka oma poiste ühistegevuse natukese tõsisemale ja täisealisemale alusele viia. Neil on ühisustesse juba kena summakene kasuraha kogunud, esimesel ühisusel vist juba ligi 600 marka poisi kohta, selle paneme nüüd osamaksudeks ja seame asja siis päris eht tarvitajateühisuse moodi joonde. 600 margaga võib poiste kaubatarviduse raamatute ja kirjutusmaterjali poolest juba täielikult rahuldada, igaüks ostab siis puhta raha eest, nagu poestki, ainult natukene odavamalt, ja saadud kasu tuleb aasta lõpul osamaksule juure. Nii on asi poistele vast veel huvitavamgi!

— Minu poisile on ta juba praegugi huvitav küllalt!

— Nähtavasti on asi kõigile päris huvitav. Kaalusin esialgu, et asutaks ühe ühisuse

terve kooli kohta. Poleks vist nii hea olnud, sest siis poleks ühisusele nii ühtlane ja üheealine liikmete kogu saanud. Ühele oleks olnud liig kerge, mis teistele liig raske. Nüüd seletan neile ühisuse koosolekuil asju aga nagu klassis, ja peaasi — iga klassi poisid saavad oma ette tegutseda, juhatuse liikmed olla jne. Kõik kooli ühisused aga liituvad omavahel kooli keskühisuseks ja siis on kogu asi meie koolis nagu väikene jäljend ülemaalisest tarvitajate liitumisest. Las töötavad ja võtavad vaimu!

— Teil ikka vist küll päris palju tülinat sellega!

— On ka, aga asi tasub end teisel teel. Poiste vaim nagu muutub palju elavamaks, õpivad kõnelema, põhjalikumalt arutama ja mõtlema.

Ja lahkudes jäi mulle õpetaja Annukist koguni teine mulje kui see mul oli olnud alguses. Nägin, et ta polnudki mingi iseäraldus, vaid üsna harilik tõsine koolimees, kes oskab poisse tööle panna ja kelle all nad töötada tahavad.

6.

Hiljem ei tulnudki mul oma poisiga enam suuremaid vaielusi selles asjas. Tema arvud olid minu peale nii tugevasti mõjunud, et ma nende ettekandmisest saadik tema ühis-

tegevuse peale enam kunagi muigata ei saanud, vaid päris vaimustatud tarvitajateühisuse poolehoidjaks hakkasin. Mis „oma poest" saada oli, selle järele ei läinud ma enam kunagi mujale. Ja mitte miski asi ei vihastanud mind rohkem kui nurin, mida mõnikord oma kaasliikmete hulgas kuulsin:

— Miks sealt ühisuse poest midagi odavam ei saa!

Just kui seisaks asi selles mõnepennilises hinnavahes, mida oodatakse ja millega meie praegune nõrk ühisus veel kuidagi mitmesajalise tugeva kaupmeeste perega võitu ajada ei jaksaks. Ja seletasin nurisejatele:

— Andke ühisusele kasu nagu kaupmehele, aga andke ta *ühisusele*, kunni see tugevaks saab! Miks tahate seda kasu siis *tingimata* just *kaupmeestele* anda, et *need* tugevaks saaksid!

Ma muretsesin omale koju suure hulga ühistegelist kirjandust, tellisin tänavu ka „Ühistegevuslehe" ja „Ühistegelised Uudised," ning loeme seda ühes pojaga mõlemad huvitusega.

Tema on vanemaks ja targemaks läinud, mina niisamuti tunnistan: ka vanas eas võib veel midagi õppida.

Ja kui mõni noor, kes neid ridu loeb, *oma* vanadele kord niisama jaksaks „tuule alla" teha, nagu minu poiss *oma* vanadele, ütleksin talle kohe:

— Tubli poiss! Ennem õpetagu juba muna kana, kui et kana ise midagi ei õpi.

Oma poisi viimastest plaanidest ja teadmistest pole ma aga veel jutustanudki. Uhistegelist kirjandust lugema hakates (ta oli lugemises üldse nobedam kui mina) jäi ta hiljuti ühe raamatu lugemisel järsku sügavasse mõttesse, haaras siis viimaks paberi ja hakkas midagi rehkendama. Viimaks, tüki aja järele, küsis ta minult järsku:

— Isa, mis sa arvad, kui palju üks vabrik maksab?

— Vabrikud on väga mitmesugused, — vastasin.

— Aga umbes, noh, mitu miljoni?...

— Mõni vabrik üks miljon, mõni kaks, mõni kümme, kakskümmend, viiskümmend ja veel rohkemgi. Nii kuidas vabrik on.

— Tead, väljamaal, teistes riikides on tarvitajateühisustel isegi oma vabrikud!

— Ja-ah, on küll, ka mina olen sellest lugenud.

— Eks saa nemad siis veel palju rohkem kasu! Ka see kasu, mille vabrikandid kauba pealt praegu saavad, jääb siis ühisusele, eks ole nii?

— On küll. Kui nad ise on vabrikandid ja kaupmehed ühtlasi, eks nad siis saa ka kõik kasud omale, mis muidu vabrlkantidele ja kaupmeestele läheks.

— Küll on tore! Ja see kasu saab siis niiviisi kõik ühisuse liikmete omaks.

— Kuhu ta mujale ikka jääb. Liikmed on üheskoos ju kõik selle peremehed, mis ühisusel on.

— Millal küll *meie* ühisus kord nii rikkaks saab, et omale vabrikuid võib asutada!

— Ära ütle ühtigi. Meie ühisuste keskühisusel ongi juba mõned väiksed vabrikud.

— Aga ainult väiksed. Väljamaal aga on päris suured vabrikud.

— Võib olla, et ka meil ükskord saab.

— Muidugi, miks ei saa. Tead, meie rehkendasime ju ükskord, et kui oleks 200 tuhat niisugust ühisuste liiget, kui sina, kes igal aastal kõik kaubad *oma* poest ostaksid, siis võiks aastas 500 miljoni puhast kasu saada. Ja selle raha eest võiksid ühisused siis ju suuri vabrikuid asutada.

— Ühisused ehk küll mitte, aga ühisuste ühisus küll, niisugune nagu on meil keskühisus.

— Olgu peale, keskühisus on ju niisama ühisus, ja mis keskühisusel on, see on ju niisamuti kõigi liikmete oma, niisama nagu meie kooliski: poisid teevad oma ühisuse kaudu seda, mida nad üksinda teha ei saaks, ühisused jälle teevad keskühisuse kaudu seda, mida nad üksinda teha ei saaks.

— Nii küll.

— Ja kui siis ühisused poole osagi 500

miljonist keskühisuse kätte annaksid, ka sellega võiks ju juba mitu vabrikut asutada, eks võiks?

— Võiks muidugi.

— Ja viimati, mitmekümne aasta pärast, ei oleks meie rahval siis enam kaupmehi ja vabrikante olemaski, vaid oleks ainult rahva *oma* kauplused ja rahva *oma* vabrikud!

— Võib olla ehk oleks ka... vastasin poisile ja tundsin oma südant tuska täis koguvat mõtte juures, et nii *võiks* olla, aga ometi ei ole. Ja miks ei ole? Ei ole sellepärast, et meie oma ühisustele 200 tuhandet liiget ei saa, vaid ainult 20 tuhat! Ja veel sellepärast, et ka need *kakskümmend* tuhat palju rohkem *kaupmeeste* kui oma *ühisuse* pōrandat kulutavad, sellest hoolimata, et kaupmehele sedasama raha tuleb maksta, mis ühisuselegi. Mispärast peaks neil *seal* armsam olema kui *oma* poes!...

Aga: mis ma nüüd muidu nurisen! Eks olnud ju ka mina ise paari aasta eest samasugune tohmerjas! Just nagu oleks vana kuri ise ühisuse poe meelest alati ära pühkinud, kuni viimaks mu Eedi selle mulle nii pähe kulutas, et teda sealt enam keegi välja ei kanguta.

Mu meel muutus järsku rõõmsamaks. Ja mõtlesin siis: Küllap saab ka *kakssada* tuhat, olgugi, et aeg läheb. Praegu aga ei ole inimesed veel selgusele jõudnud, mis neile tu-

lus ja tuluta on, nagu mina isegi kahe aasta eest.

Ja sellepärast mõtlesin: Panen õige kirja, kuidas minuga see arusaamisele tulek juhtus. Ehk loevad seda mõned noored, kes niisama toimetavad kui minu Eedi. Iga kana ei võta küll munalt õppust, aga mõni ehk ikka võtab. Aga vast juhtub, et minu seletuskirja ka mõni kana ka ise loeb. *Mind* võiks ta siis ju ikka uskuda, sest mina olen samasugune, nagu temagi.

Ja üks küsimus kipitab veel rinnus: Jgas koolis ei ole ju õpetaja Annukit!? kuid ehk võiks mõni teinegi õpetaja Annukiks saada, kui poisid (ja ehk tüdrukudki), kes neid ridu loevad, temalt tasakesti ja virgad olla tõotades paluksid, et ta neid selles asjas niisama otsa peale aitaks, nagu õpetaja Annuk minu Eedit ja teisi tema koolivendi T... gümnaasiumis.

Kool ei tarvitse ju alati T... gümnaasium ning õpetaja ei tarvitse alati Annuk olla...

Ainult seda oleks tarvis, et jõuaksime sinnapoole, et need 500 miljoni aastas tõesti meie oma hooleks jääks, mis nüüd iga aasta kaupmeeste kaukasse veerevad.

Tõesti, tehke mis tahes, aga seda *oleks* tarvis!